

De redding van Europa

'Ze realiseerden zich onvoldoende dat zij op een heel andere manier moesten acteren, namelijk zichtbaar, verstaanbaar, al improviserend en met gezag'

2016, 2017: splijtende Europese verkiezingsjaren, vol wisseling en wederkeer. Na het Brexit-referendum en de Amerikaanse stem voor Trump uit 2016 trok de nationaal-populistische revolte begin 2017 richting vasteland. Stembusgangen in Nederland en Frankrijk hielden Europa in de ban; het voortbestaan van de Unie stond op het spel. De kiezers in beide landen beseften dit ook en handelden ernaar; ze verwierpen een toekomst van "Nexit" en "Frexit". Met de verkiezing van drakendoder Emmanuel Macron veerde Europa op. (...) Na zeven jaren waarin de Unie – vanaf het begin van de eurocrisis voorjaar 2010 – meermaals aan de afgrond stond, is de existentiële bedreiging uit de lucht. Zomer 2017 is duidelijk: we gaan door als Unie, ook en juist als nieuwe gebeurtenissen ons lotsverbond zullen beproeven.'

Met deze opening van zijn jongste boek *De nieuwe politiek van Europa* maakt historicus en filosoof Luuk van Middelaar scherp voelbaar dat het geen overzichtelijke tijd is waarin we ons bevinden. 'We leven in een wereld van strijd en rivaliteit', schrijft hij verderop. Een cocktail van crises, aanslagen en groeiende onverdraagzaamheid leerde dat op ons continent 'de geschiedenis terug' is. Dit onwennige, beklemmende gegeven treedt dan ook op de voorgrond tijdens een gesprek in een Gronings koffiehuis, eind oktober. Maar wat ook doorklinkt is hoop: Van Middelaar haalt in zijn boek oude termen tevoorschijn én introduceert nieuwe woorden om het Europa van nu begrijpelijker, weerbaarder, geliefder te maken.

Vanuit Brussel, waar hij woont, kwam hij even terug naar zijn studiestad om er een openbaar college te geven. Massaal was de belangstelling van vooral studenten voor de publicist die Europa als weinig anderen kan peilen. Tussen 2010 en 2015 was hij politiek adviseur en speechschrijver van Herman van Rompuy, de eerste vaste voorzitter van de Europese Raad. 'Van heel dichtbij', schrijft hij in het voorwoord van zijn boek, 'zag ik op nachtelijke toppen

hoe de 28 regerings-leiders om de euro te redden de strijd aangingen met de markten en met elkaar, of hoe ze reageerden op de Arabische opstanden en de Russische inval op de Krim'. Puttend uit deze ervaringen becommentarieerde hij vervolgens als academicus gedetailleerd en meeslepend de vele EU-perikelen, waaronder ook de nieuwe, zeer heftige ontwikkelingen van de afgelopen twee jaar.

Olijfolieprijzen

Politiek. Verhalen. Publiek. Oppositie. Om die vier begrippen draait zijn betoog. Het zijn woorden, of liever: instrumenten, die volgens Van Middelaar te lang onbenut zijn gebleven in het hedendaagse Europa. Tot een jaar of tien geleden had de EU nog de exclusieve gedaante van een 'regelfabriek', schrijft hij. Aan de lopende band daar stonden vooral vakministers en ambtenaren die zich geduldig en zonder veel bekijks over olijfolieprijzen, geluidsnormen en visquota bogen. Meerdere decennia wierp deze 'gedepolitiseerde' werkwijze

vele vruchten af, en voor bijvoorbeeld de interne markt is een bureaucratische aanpak nog steeds effectief, aldus de filosoof. Maar de val van de Muur in 1989 bracht ook een Europese *Wende* met zich mee: de economische gemeenschap werd een politieke unie met een eigen munt, een buitengrens en partnerschap op het gebied van justitie, burgerschap en defensie. Van Middelaar omschrijft dit ambitieuze eenwordingsproces als een overgang van 'regelpolitiek' naar 'gebeurtenissenpolitiek', van 'georganiseerde onmacht' naar 'het opwekken van gezamenlijke macht', van alleen 'technocratisch' reguleren naar ook willen handelen in precaire situaties zonder precedent.

Referenda

De implicaties van dit bestuur nieuwe stijl drongen aanvankelijk echter nauwelijks tot de deelnemers door, stelde hij vast. 'Je zou kunnen zeggen', legt Van Middelaar uit, 'dat burgers eerder dan de politici in de gaten hadden dat een gladder, geruis-

Luuk van Middelaar (1973)

studeerde geschiedenis en filosofie aan de RUG. Voor zijn in 1999 als boek verschenen doctoraalscriptie *Politicide* ontving hij de Prix de Paris. Na een vervolgstudie in Parijs werd hij in 2002 medewerker van Eurocommissaris Frits Bolkestein in Brussel en vervolgens van VVD-fractie leider Jozias van Aartsen in Den Haag. In 2009 verscheen zijn veelgeprezen proefschrift *De passage naar Europa* en werd hij speechschrijver en politiek adviseur van Herman Van Rompuy, de eerste voorzitter van de Europese Raad. Sinds 2015 is Van Middelaar hoogleraar Europese Waarden in Louvain-la-Neuve en hoogleraar Grondslagen en Praktijk van de Europese Unie aan de Universiteit Leiden. Ook is hij politiek columnist voor *NRC Handelsblad*. In 2016 verkoos de RUG hem tot Alumnus van het Jaar. Deze herfst verscheen bij de Historische Uitgeverij zijn derde boek, *De nieuwe politiek van Europa*.

Vervolg op pagina 14 →

loze politiek niet langer volstond, nu men zoveel plannen had. Over de voorgenomen intensere Europese samenwerking kwamen referenda, mensen riepen “nee” en “boeh”. Maar tegen die oppositie waren de Europese leiders niet opgewassen. Wat in die jaren negentig dus al aan het licht kwam, was dat het in de nieuwe Unie schortte aan overtuigende verhalen van zich verantwoordende hoofdrolspelers. Anders gezegd: het door de EU zelf opgerichte politieke theater trok plotseling een flink publiek, maar de bedenkers realiseerden zich onvoldoende dat zij op een heel andere manier moesten acteren, namelijk zichtbaar, verstaanbaar, al improviserend en met gezag.

Argwaan

Pas door de ‘permanente noodtoestand’ van de voorbije jaren raakten Europese leiders in meer of mindere mate vertrouwd met het nieuwe spel. “Toen zich keer op keer moeilijke en gevoelige issues aandienen, werd duidelijk dat depolitiseren in dergelijke gevallen echt niet werkt. De Griekse schulden, het Oekraïne-conflict en de vluchtelingenstromen bleek je niet administratief op te kunnen lossen en anti-EU-protesten namen alleen maar toe. Dat laatste is logisch: als mensen niet kunnen volgen welke machten er aan de bal zijn, wekt dat argwaan. Burgers krijgen dan terecht het idee dat Europa slechts wordt voortgedreven door mistige mechanismen.’

‘Een kwestie van lijfsbehoud’ noemt hij daarom zijn pleidooi voor een Europese politiek van uitgesproken onenigheid, waartoe vooral het gedachtegoed van filosofe Hannah Arendt hem inspireerde. De voorwaarde voor een vrije, geweldloze samenleving was voor haar gelegen in de openbare dialoog over conflicterende opvattingen en belangen. Van Middelaar: ‘In de afzonderlijke democratische staten zijn we met deze praktijk bekend. Nu moeten we verzinnen hoe zo’n Europese publieke sfeer gestalte kan krijgen. Cruciaal is dat burgers weten waar en naar wie ze moeten kijken. Daartoe zou het helpen de Europese Raad van regeringsleiders als “regering” te beschouwen. En ook de media zijn onmisbaar. Als vertolkers en vertellers van verhalen kunnen zij nationale publieken en Europese politiek dichter bij elkaar brengen.’

Nobelprijs

Wat is nu zijn eigen invloed op de Europese gebeurtenissen geweest, als Van Rompuy’s rechterhand? ‘Dat is natuurlijk moeilijk te zeggen. Als speechschrijver ben je met woorden bezig. Van toespraken, soms ook van besluiten. En die besluiten moesten worden gedragen door 27, 28 regeringsleiders, dus ook Van Rompuy besliste dat niet alleen op die toppen. Maar hij en wij als zijn team zaten wel aan de knoppen. Vanwege alle politieke spanningen in de eurocrisis tussen Noord en Zuid hadden veel toespraken in die periode ook een didactische, synthetische kant. In Madrid, waar ze permanent kritiek op Merkel hadden, moesten we vertellen dat ze het in Berlijn ook allemaal niet leuk vonden, en in Berlijn

Luuk van Middelaar

De nieuwe politiek van Europa

€ 25,- WWW.HISTORISCHUITGEVERIJ.NL

Op 19 oktober 2017 gaf Luuk van Middelaar bij Studium Generale Groningen de lezing ‘Brexit, Trump and the new Europe’. Deze is als video terug te zien op sggroningen.nl/nl/node/975

of Den Haag schetsten we het perspectief van Madrid, Athene of Parijs. Dat paste ook wel bij de functie van boven de partijen staande president.’ ‘Onvergetelijk’ vindt hij het schrijven van de rede ter ere van de Nobelprijs voor de vrede die in 2012 aan de EU werd toegekend. ‘Van Rompuy wist vriend en vijand te verbazen met een ontroerend, bij vlagen geestig politiek verhaal, gehouden voor achthonderd mensen in het gemeentehuis van Oslo – koning en koningin, trompetgeschal, en twintig regeringsleiders op de eerste rij. Zo creëerden we zelf een gebeurtenis!’

‘Sarko’

Gevraagd naar wie in zijn Europese jaren de meeste indruk op hem maakte, antwoordt hij: ‘Ik heb altijd sympathie gehad voor Nicolas Sarkozy. Die had een enorme energie, bluf en dadendrang, zoals je nu ook bij Macron ziet. Soms wat ongerichte energie, en die moet dan in goede banen worden geleid – door de Merckels en Van Rompuy’s van deze wereld. Toch zijn zulke persoonlijkheden onvervangbaar. Toen er oorlog uitbrak op de Kaukasus in 2008 sprong “Sarko” meteen op het vliegtuig naar Moskou en Tbilisi om over een staakt-het-vuren te onderhandelen. In de eurocrisis was hij op momenten ook doorslaggevend, en als een van de weinige regeringsleiders was hij in staat tijdens de vergadering de stemming te doen kantelen, puur op overtuigingskracht.’

Bijna aan het slot van zijn boek schrijft Van Middelaar: ‘Oppositie, tegenspraak en dissensus kunnen Europa opnieuw de dynamiek geven waarzonder de gebeurtenissenpolitiek zich niet verder kan ontplooiën. Deze ommekeer zal leiden tot een Unie met meer reuring en lawaai, meer drama en strijd – een ontwikkeling die niet zonder risico is’. Aan welke risico’s denkt hij? ‘Nationale emoties en ressentiment’, licht hij toe. ‘Politisering leidt immers ook tot winnaars en verliezers. Dus dat vergt van betrokkenen extra incasseringsvermogen, maar vooral het besef dat Europa een gezamenlijke arena is. Uiteindelijk is er meer dat ons verbindt dan scheidt.’

Met name de Brexit en een Amerikaanse president voor wie de Europese veiligheid geen kopzorg is, herstelden in de Unie op het nippertje de gevoelens van verbondenheid. ‘Hartenkreet uit de entourage van Angela Merkel tijdens de Europese Raad van juni 2017: “Genoeg van het crisismanagement! Het uur van de strategische keuzes is gekomen; en dat is precies wat we in Europa samen met Parijs gaan doen”’, kon Van Middelaar nog snel noteren voor het ter perse gaan van *De nieuwe politiek van Europa*. Grappend: ‘Behalve Merkel en Macron verkondigden eerder al Varoufakis en Orban een eigen visie, zij hebben niet op mijn boek gewacht alvorens van zich te laten horen. Opdat mijn boodschap ook bij andere spelers aankomt en beklijft, beijver ik me nu voor Franse, Duitse en Engelse vertalingen van mijn verhaal. Hopelijk laat het de diplomatieke elites in Brussel, Berlijn, Parijs en Den Haag inzien dat de Unie sterker wordt van tegenspraak, dat zij minder bang moeten zijn voor de kiezers, voor hun bureaus en voor de open toekomst.’